

«Decrets impurtants, e quai è natiralmain la constituziun, vegnan er edids en rumantsch»

CUN ARNOLD KOLLER
HA DISCURRÌ LUCAS DEPLAZES

■ En vista a questa impurtanta votaziun ha l'anr vuli savair da cusseglier federal Arnold Koller, pertge ch'il pievel svizzer duess ir stediain a votar ils 18 d'avrigl e metter in persvadi gea en l'urna. Arnold Koller vala sco architect e realisatur da la nova constituziun.

Cusseglier federal Arnold Koller, pertge duain burgaisas e burgais ir a votar gea ils 18 d'avrigl?

Arnold Koller: Las mancanzas e mendas en la veglia constituziun eran evidentas. Per quest motiv han ins discurrì e scrit gia dapi il 1965 bler en favur d'ina refurma. D'ina vart avain nus memia bler dretg constituziunal nunschrit. Da l'autra vart avain nus bleras disposiziuns betg pli necessarias u talas che na tutgan incontestablmain er betg en la constituziun. Per exempel trais paginas reglamentaziun davart l'alcohol (scumond d'absint). Nus avain en la constituziun fitg bleras prescripziuns che han pers lur muntada. Bleras burgaisas e blers burgais na san betg pli tge ch'ellas manegian, sco per exempel cun il scumond d'incassar pretsch da spusa. Persuenter mancan las grondas lingias che stattan en relaziun cun noss stadi sco: Il stadi constituziunal liberal, il stadi social modern, il federalissem e la democrazia directa. La nova constituziun duai puspè pudair surpigliar las incumbensas fundamentalas dal stadi sco l'integraziun e la direcziun dals process politics dal mintgadi. A la Svizra manca in giavun natiral sco ina religiun u in linguatg per tegnair ensemen ina naziun. Per quest motiv èsi necessari da sa regurdar dals bains acquistads che fan or nossa cuminanza. Questas valurs vegnan puspè preschentadas en la nova constituziun.

Ins ha pudì chattar in consens

Ins discorra adina da l'actualisaziun da la nova constituziun. N'è la constituziun che vegn preschentada uss al pievel betg bler dapli che be ina actualisaziun?

L'expressiun sa chatta en l'incarica dal parlament l'onn 1987. Ella n'è betg propi clera e dat l'impressiun d'ina simpla actualisaziun dal dretg vertent da la constituziun u d'in exercizi pli-tost academic dal giurists. Meglra è la furma franzosa «mise à jour». Sper l'actualisaziun dal dretg vertent cuntegna la nova constituziun intginas novaziuns sur da las qualas ins ha pudì chattar il consens. Uschia ha per exempel er la protecziun da datas chattà plaz en la constituziun entant ch'il scumond da producir absint vegn eliminà.

Tge vulessas Vos accentuar spezialmain en la nova constituziun?

Da grond'impurtanza è tschertmain il catalog dals dretgs fundamentals. Quests dretgs da basa per las burgaisas ed ils burgais eran fin uss be parzialmain dretg scrit en la constituziun. Pli che la mesadad dals dretgs fundamentals èn vegnids sviluppads da la giustia u francads en contracts internaziunals. Exemples èn: Il dretg da la vita,

Cusseglier federal Arnold Koller ha dà pled e fatg.

la dignitad da l'uman, la protecziun da la sfera privata, libertad da coaliziun e bleras autras libertads. Da menziunar è la preschentaziun sistematica da noss stadi social cun intgins dretgs socials processabels sco il nov dretg d'agid en situaziuns difficilas. Lura las finamiras socialas sco saiv directiva per confederaziun e chantuns. Plinavant ina survista da las cumpetenzas da la confederaziun en il sector social. Era il federalissem modern sco ch'el è pratigà tranter confederaziun e chantuns chatta la duida furma en la nova constituziun. Da menziunar è la pussaivladad dals chantuns da collavurar tar la politica da l'exteriur da la confederaziun. Reussi è er il dretg davart las linguas.

Per l'emprima giada avain nus pudì garantir la libertad da la lingua ed accentuar la muntada dal principi territorial tar la fixaziun da las linguas uffizialas tras ils chantuns.

Divers artitgels han dà chaschun a debattas lungas e controversas en il parlament. Ins ha la finala chattà in cumpromiss. Stat cusseglier federal Koller anc adina davos la nova constituziun?

Jau poss m'identifitgar cumplainmain cun il nov text da la constituziun, schebain che jau hai stuì acceptar pliras midadas. Natiralmain ch'igl ha duvrà cumpromiss. La nova constituziun è in'ovra da cuminanza tranter cussegl federal e parlament. Questa incumbensa communabla ha lubì cumpromiss. Quai è nossa moda e maniera da far politica.

La constituziun è dividida en trais parts A, B e C. En la votaziun popu-

lara dals 18 d'avrigl vegn be la part A. Pertge n'avais Vos betg preferì ina revisiun cumpletta?

Sin fundament d'ina analisa da l'istorgia e da l'experientscha cun la revisiun durant 30 onns hai jau chapì ch'ina revisiun totala en il senn classic n'avess gi nagina schanza. Quest procedere en etappas ha l'avantatg ch'il pievel sa mintgamai prender posiziun separadamain tar ils divers projects, pia tar l'actualisaziun (A) (uss en votaziun), pli tard tar la refurma dals dretgs dal pievel (B) e la revisiun da la giustia (C).

Cura vegn il pievel a pudair prender posiziun tar las parts B e C?

La refurma da la giustia è sin buna via. Ella sa chatta en la procedura d'eliminaziun da differenzas. Jau quint ch'il parlament possia deliberar la refurma anc durant questa perioda legislativa. Tar la refurma dals dretgs dal pievel è la situaziun pli difficultusa. Igl ha dà in «patt» en la cumissiun dal cussegl naziunal. Per mai èsi cler che questa part è la pli difficila. Cun quest pachet vegn il nov parlament a s'occupar da novamain.

Bleras burgaisas e blers burgais han pudì exprimer lur ideas durant la procedura da consultaziun. Dapi lura hai strusch dà ina discussiun en il pievel. Co vul il cussegl federal activar l'interess public surlonder? Datti puspè ina acziun cun placats?

La votaziun dals 18 d'avrigl preparain nus cun ils meds tradiziunals (comité da sustegn), pia cun referats e discus-

siuns, rapports en las medias e.a. Durant ils trais onns passads hai jau tegnì pli che 50 referats en tut las regiuns dal pajais. Nus desistin d'ina ulteriura acziun cun placats pervia dals custs. Nus lavurain dentant er cun internet. L'interess para d'esser grond.

La nova constituziun vegn sutta-messa al pievel sco sulet project. Opposiziun n'è betg sa fatga valair sin palanca naziunal. Quai pudess dar ina magra participaziun a la votaziun. Tge pensa il cussegl federal?

En vista a la muntada da la votaziun per stadi e politica ha il cussegl federal fixà per ils 18 d'avrigl be la refurma da la constituziun. Nus sperain che burgaisas e burgais s'occuppian da la nova constituziun, che munta per tuts la basa politica ed ina renovaziun dal contract social. Impurtant è ina auta acceptanza.

La nova constituziun er en rumantsch

Datti er ina versiun rumantscha? Co vegn la nova constituziun distribuida al pievel?

Il rumantsch è linguatg naziunal. Decrets impurtants, e quai è natiralmain la constituziun, vegnan er edids en rumantsch. Tuttas burgaisas e tuts burgais retschaivan in exemplar da la

nova constituziun, ensemen cun il material da votar.

Tge po in simpel burgais far, sch'el sa senta tractà malgist avant la lescha?

Lura po el far appel a la dretgira. I dependa sch'i sa tracta d'ina lescha federala u chantunala per instradar la via da dretg.

N'è la via da dretg betg cumbinada cun gronds custs per glied simpla?

Ir avant dretgira en tals cas è pajabel per mintgin. En cas da basegns prevesa la constituziun schizunt ina assistenza giuridica gratuita. La plipart dals dretgs fundamentals èn stads cas da dispita, suttamess a la dretgira federala per decisiun.

Per la fin d'avrigl avais Vos demisiunà suenter 12 onns en il cussegl federal. Voss temp en la regenza è stà ina fasa difficila. En ils onns otganta parevi che la Svizra na possia betg pli esser guvernada. Finalmain ha la regenza dentant gudagnà las ultimas votaziuns; è il clima politic sa midà ils davos onns? Pon ins puspè guvernar la Svizra?

Sco schef dal departament da giustia e polizia hai jau pudì realisar numerusas leschas ensemen cun il parlament e per part er cun il pievel. Il «na» dal pievel il december 1992 davart la cunvegna cun il SEE (EWR) è stà in punct fitg bass, ina cesura anc adina betg surmuntada dal tuttatafg. Quai è er stà la consequenza che las leschas davart las chapellinas blauas e la lescha da natiralisaziun èn vegnidas refusadas. Dapi l'onn passà ha in realissem nov fullà via tar la populaziun. Tut ils projects da la regenza en vegnì acceptads dal pievel.

Tgeninas èn las regurdientschas restantas en Vossa activitad sco cusseglier federal?

Tut en tut poss jau constatar che la Svizra è disponida a refurmas, sch'il cussegl federal ed il parlament sa dattan bregia da persvader il pievel da lur proposiziuns. Questas ston dentant esser sviluppadas e concepidas da bun egl. Jau sper persunalmain ch'il pievel accepta las tractativas bilateralas cun l'UE, sch'i dat in referendum.

Vulessas Vos anc ina giada vegnir cusseglier federal tar tut la chargia e la critica publica?

Gea, geal! «Je ne regrette rien», poss jau dir sco en la chanzun. Jau hai gi grevs temps cun dossiers difficils sco l'affera da las fischas e la politica d'asil, ina dumonda d'eminenta impurtanza ch'ans fatschenta permanentain. Dentant èsi stà per mai determinant che jau hai gudagnà las votaziuns davart las mesiras repressivas en il dretg dals esters e l'iniziativa da la pps pertutgant las dumondas d'asil. Gronda satisfacziun hai jau gi cur ch'il pievel en sia maioritad ha sustegnì mias propostas.

Tge cussegl dais Vos a Vossa succursura?

Per in cusseglier federal èsi a lunga vista impurtant da restar fidaivel a sasez e perseguitar consequentmain sia lingua en la politica.

In pèr ivettas

La dignitad da l'uman è da respectar e da proteger (art. 7).

Tuts umans èn eguals avant la lescha (art.8).

Uffants e giuvenils han il dretg d'ina protecziun particulara da lur integritad e d'ina promoziun da lur svilup (art.11).

Tgi ch'è en ina situaziun da basegn e n'è betg abel d'avair quità per sasez ha il dretg da quel agid, quell'assi-

stenza e quels meds ch'èn indispensabels per in'existenza degna d'in uman (art. 12).

Mintga persuna ha il dretg dal respect da sia vita privata e da famiglia, da sia abitaziun sco er da sia corrispondenza e da ses traffic da posta e da telecomunicaziun (art. 13).

La confederaziun protegia il territori da las Alps da las consequenzas negativas dal traffic da transit. Il traf-

fic da martganzia da cunfin a cunfin succeda cun la viafier (art. 84).

Ils fatgs da posta e telecomunicaziun èn chausa da la confederaziun (art. 92).

La confederaziun cumplettescha l'entrada dals purs cun pajaments directs per realisar ina indemnisaziun commensurada per las prestaziuns furnidas, cun la premissa ch'ina prestaziun ecologica saja cumprovada. (art. 104/3a).